Ляшова Н.М.

Реалізація практичних напрямків формування контрольно-оцінних умінь в учнів початкової школи

Ляшова Надія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент
ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет", м. Слов'янськ, Україна

Анотація. У статті аналізуються основні наукові погляди на категорію контролю та оцінки, розглянуто особливості контрольно-оцінного аспекту навчальної діяльності учнів, пропонується один із практичних напрямків щодо формування контрольно-оцінних умінь в учнів початкової школи на математичному матеріалі.

Ключові слова: *контрольно-оцінні уміння, учні початкової школи, навчальна діяльність, методичний посібник*

Глобалізаційні процеси, інтенсивний інформаційний і технологічний розвиток вимагають від освітян не тільки продукування ідей, а й динамічного реагування на них. Особистість має орієнтуватися на постійне осучаснення власного знаннєво-вміннєвого потенціалу, виявляти пізнавальну активність, пізнавальну самостійність, стійку потребу в самоосвітній діяльності. У спектрі становлення особистості, починаючи з початкової освіти, набуває активного розгляду процес цілеспрямованої організації навчальної діяльності по формуванню загальнонавчальних умінь і навичок. Успішність навчальної діяльності учнів великою мірою визначається саме рівнем оволодіння ними, складовою частиною яких є контрольно-оцінні уміння і навички. Саме вони дають можливість учням своєчасно виявити і оцінити позитивні й негативні результати своєї діяльності, стають стимулом для подальшого розв'язання нових навчальних завдань, реалізації власних здібностей, інтересів, створюють умови для постійного особистісного розвитку.

Контрольно-оцінні уміння як складові процесу навчання в сучасній школі піддаються суттєвому переосмисленню. Простежується тенденція їх максимальної диференціації й урізноманітнення. Характерною особливістю інноваційної освіти є надання пріоритету формуванню в учнів суб'єктної позиції, що виявляється в бажанні і здатності самостійно вчитися, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, застосовувати нові знання на практиці, прагнути до самоосвіти, саморозвитку та самоконтролю.

Для досягнення навчальної самостійності, ініціативності і відповідальності учня, як показників суб'єкта учіння, особливе значення має контрольно-оцінна самостійність дитини, тобто вміння самостійно контролювати і оцінювати свою діяльність, встановлювати і усувати причини труднощів у навчанні. Здатність молодших школярів до самоконтролю обумовлена розвитком у них метакогнитивних процесів, тобто складних інтелектуальних процесів, які дозволяють їм здійснювати поточний контроль за своїм мисленням, пам'яттю, знаннями, цілями і діями (Г. Крайг). А таке новоутворення впливає і на розвиток інших складових учіння, зокрема на планування своїх дій, на прийняття рішень, на пошук прийомів запам'ятовування тощо.

Тож, мета статті полягає у розкритті практичних напрямків щодо формування контрольно-оцінних умінь та навичок в учнів початкової школи.

Для розуміння і вирішення зазначеної проблеми ми виділили відомі праці О. Воронцова, А. Захарової, Т. Матіс, К. Поливанової та ін., у яких закладено певні закономірності щодо формування контролю і оцінки. Теоретичні підвалини організації контрольно-оцінного аспекту навчальної діяльності досліджували Ш. Амонашвілі, В. Беспалько, П. Гальперин, В. Давидов, О. Дусавицький, Г. Ксензова, Н. Тализіна, О. Савченко, Д. Ельконін, Л. Фрідман та інш. За останній період присвятили свої дисертаційні дослідження проблемі контрольно-оцінної діяльності молодших школярів Н. Бєжанова, О. Баранова, В. Глазова, О. Масюк, В. Махновська, М. Єнжевська та ін.

Зазначимо, що контроль і оцінка входять до складу навчальної діяльності серед інших компонентів, але суттєво відрізняються від багатьох навчальних дій як за своєю природою, так і за способом формування. Дослідження вчених О. Воронцова, Г. Ксезової, Г. Цукерман та інш. дозволили виділити особливості категорій контролю та оцінки. Однією з особливостей науковці називають їхній тісний двосторонній зв'язок, який полягає у тому, що контроль у своїй підсумковій частині завжди є частковою оцінкою; з іншого боку, оцінка, що формується на основі контролю, мотивує його. Таким чином, контроль може бути тільки там, де є оцінка [3].

О. Воронцов акцентує увагу на тому, що оцінка є дією, завдяки якій учень оцінює свої можливості, визначає, чи достатньо у нього знань для розв'язання нового завдання та яких саме знань йому не вистачає. Такий вид оцінки вчений називає прогностичною оцінкою. А вміння учня визначати наявність чи відсутність у себе загального способу розв'язання тих чи інших завдань вченим визначено як рефлексивна оцінка. Таким чином, дія оцінки, також як і дія контролю, відбувається протягом усього навчання, що дозволяє учням визначати: засвоєний чи незасвоєний (і в якій мірі) ними загальний спосіб розв'язання конкретного навчального завдання; відповідає чи не відповідає результат навчальних дій їхній кінцевій меті тощо [1].

Зокрема, на думку Д. Ельконіна, формування повноцінної навчальної діяльності раціонально розпочинати саме з формування самостійного контролю в такій послідовності: від контролю за діями іншого до контролю за власними діями. Контроль і оцінка є сигналом того, як відбувається формування інших навчальних дій. Тому зусилля вчителя повинні бути спрямовані не на оцінку роботи учня і не на контроль за виконанням його дій, а на формування власних контрольно-оцінних дій учня, адже для встановлення правильності навчальних дій необхідно співвіднести саме їх виконання і результат із заданим зразком, тобто здійснити контроль. Цю точку зору поділяють також Л. Берцфаї, А. Захарова, Т. Матіс, К. Поліванова, В. Рєпкін, В. Романко, Г. Цукерман [5].

 ©N. N. Lyashova 2015

Науковці зазначають, що контрольно-оцінні вміння необхідно формувати, починаючи з молодшого шкільного віку. Водночас усталеність поглядів на контроль і оцінку, як дій виключно притаманних вчителю, гальмують прийняття молодшою школою завдань щодо формування контрольно-оцінних умінь. Так, із наведених прикладів експериментального дослідження В. Глазової встановлено, що багато дітей вважають: контролювати і оцінювати свою діяльність не треба; вони не замислюються над причиною невдач і помилок, труднощів і проблем у процесі навчання, а також над тим, якими способами можна їх уникнути і вирішити; у випадках коли й виконують контрольно-оцінні дії, то лише за вказівкою вчителя.

Початкова школа вже третій рік працює за новими програмами. У навчальній програмі, яка є нормативним документом, розробленим на виконання Державного стандарту початкової загальної освіти, зазначено, що у початкових класах навчальна діяльність уперше стає об'єктом спеціального формування, тому ключова компетентність уміння вчитися набуває пріоритетного значення. Ядром цієї компетентності у початкових класах є оволодіння молодшими школярами загальнонавчальними уміннями і навичками. До них віднесено: навчально-організаційні; загальномовленнєві; загальнопізнавальні; контрольно-оцінні. У статті нами з акцентована увага на контрольно-оцінних уміннях.

Зміст контрольно-оцінних умінь учнів початкової школи представлено у певній системі та динаміці. Наприкінці першого класу учень має оволодіти такими вміннями: знайти фактичну помилку в ході зіставлення результатів власної роботи зі зразком; оцінювати наслідки своєї діяльності за орієнтирами, даними вчителем (правильно, красиво, що саме; якщо помилився, то в чому, що треба змінити, чого уникати в наступній роботі та ін.). Учень другого класу повинен вміти перевіряти результати праці своєї і товариша за орієнтирами, даними-вчителем (алгоритмічні приписи, словничок, зіставлення зі зразком тощо). Для учнів третього класу програмою передбачено оволодіння такими вміннями: користуватися способами перевірки, застосовуючи алгоритми й пам'ятки; контролювати послідовність виконання роботи та її проміжні результати; висловлювати оцінні судження щодо якості своєї роботи. В кінці навчання у початковій школі учні повинні володіти такими контрольно-оцінними вміннями: оцінювати якість навчальної роботи; здійснювати взаємоперевірку; контролювати послідовність роботи за самостійно складеним планом, визначати, які судження завжди правильні, а які тільки за певних умов чи завжди неправильні; знаходити і виправляти фактичні, логічні й стилістичні помилки; використовувати засвоєні способи перевірки орфограм, задач, різних дій; висловлювати оцінні судження [4, с. 7].

Під контрольно-оцінними вміннями ми розуміємо сукупність дій зі встановлення відповідності між метою діяльності та одержаним результатом відповідно до заданого еталона, що зумовлює здатність скорегувати результат за умови виявленої невідповідності.

Контрольно-оцінні вміння, що визначені як вид умінь, дають змогу учневі своєчасно виявити й оцінити позитивні та негативні результати своєї діяльності з подальшою можливістю її покращення. Вони посідають стрижневу позицію серед інших загальнонавчальних умінь. Контрольно-оцінна діяльність істотно відрізняється цілями, засобами, способами здійснення, позиціями вчителя й учнів у різних моделях навчальної діяльності. Серед багатьох предметів початкової школи нас цікавить математика. Система навчання математики стимулює пошукову, творчу, самостійну діяльність учнів, тому самоконтроль тісно пов'язаний з самооцінкою, що сприяє розвитку логічного мислення, усвідомленню правил оцінних суджень та контролюючих дій.

Для формування контрольно-оцінних умінь нами був розроблений методичний посібник – гра з математики. Так як уся дитяча діяльність синкретична, тобто у певному розумінні нероздільна, то ця єдність виникає завдяки уявній, умовній ситуації, в якій відбувається процес початкового навчання математики. А гра ніби синтезує пізнавальну, діяльнісну і творчу активність учнів у процесі формування певних математичних умінь та навичок. Тож, будь-яке уміння чи навичка, набуті школярем, спонукають його до діяльності. Характер цієї діяльності – ігровий – найбільш близький і зрозумілий дітям з їхнього попереднього дошкільного досвіду. Зауважимо, що гра є цінним засобом активізації розумової діяльності учнів, вона пожвавлює психічні процеси, викликає у дітей живу зацікавленість процесом пізнання математики. У ній школярі тренують свої розумові сили, розвивають вміння і навички, вона допомагає зробити математичний навчальний матеріал цікавим, викликає в учнів глибоке задоволення, створює радісний робочий настрій, полегшує процес засвоєння знань та їхньої перевірки.

Тож, розроблений методичний посібник з математики – гра. Методичний – бо це посібник, за допомогою якого легко та цікаво учні повторюють вже вивчений математичний матеріал, починаючи з підготовчого періоду, використовуючи дошкільний досвід. А гра – тому, що робота за цим посібником ведеться в ігровій формі. Матеріал, який пропонується, призначений для самостійного виконання та направлений на розвиток контрольно-оцінних умінь та самоконтролю з боку учнів молодших класів, починаючи з першого класу. Методичний посібник має розвивальний та пізнавальний характер в освітньому середовищі початкової школи. Освітні завдання дібрані відповідно до змісту навчальної програми з математики початкової школи і не виходять за її межі.

Методичний посібник – гра складається із таких основних частин: ігрове поле та книжка із завданнями-малюнками з послідовних програмних тем математики. Ігрове поле представляє собою коробочку, основне поле якої розбите на 12 квадратів, пронумерованих послідовно від 1 до 12. Квадрати розташовані по чотири у три ряди. Також розрізаних подібних 12 квадратів - фішок, які мають з одного боку свій номер від 1 до 12, а з іншого двокольоровий узор. Книжка із завданнями-малюнками з різних послідовних математичних тем складається із чотирьох частин. До кожної теми підібрано по десять завдань. Виконуючи послідовно завдання, учень відповідну фішку кладе на ігрове поле. Наведемо приклад: учень бере в руки довільні картку, наприклад із цифрою 1, та знаходить за-

вдання під номером 1. Знаходить відповідь цього завдання і накладає цифру 1 на число, яке він отримав у результаті виконання завдання. У такий самий спосіб дитина виконує всі дванадцять завдань. Коли все поле закрите фішками квадратами, коробочку закриваємо, перевертаємо і на зворотній стороні утворюється узор. Якщо завдання виконано правильно, то утворений узор співпаде з узором, який розміщено на кожній сторінці книжки із завданням угорі. Якщо узор не співпадає з узором, що розміщено на сторінці із завданням, тоді учню треба знайти помилку, яку він допустив при виконанні цього завдання. Цей узор і є основною складовою, що контролює правильність або неправильність виконаного математичного завдання.

Під час виконання пропонованих завдань в учнів формуються уміння: знати різні способи перевірки та контролю своєї діяльності за планом, зразком, аналогією, алгоритмом, схемою; оцінювати відповідність обраних засобів; вдаватися до прийомів поопераційного контролю за процесом виконання математичних завдань; знати та знаходити способи виправлення допущених помилок та корегування своїх знань; уміти оцінювати свої навчальні дії; уміти оцінювати свої досягнення з різних математичних тем, як проміжних, так і за кінцевим результатом; виявляти готовність до взаємоконтролю в парі, групі. Систематична робота з цим посібником стимулює в учнів самоконтроль.

Сукупність та послідовність дій зі встановлення відповідності між метою діяльності та одержаним результатом відповідно до заданого еталона, зумовлює здатність молодшого школяра скорегувати результат за умови виявленої невідповідності. Сформованість контрольно-оцінних умінь дають змогу учневі своєчасно самостійно виявити й оцінити позитивні та негативні результати щодо вивчення того чи іншого математичного матеріалу та у подальшому покращити свої результати з цього предмета.

Методичний посібник розроблено: для урізноманітнення роботи з математичним матеріалом як на уроках, так і в домашніх умовах, що дає змогу зацікавити молодших школярів одним із основних предметів – математикою; для розвитку самостійності у виконанні математичних завдань та для формування самоконтролю в молодших школярів; для поєднання навчальної та ігрової діяльності; для полегшення вчителю процедури планування за тематичним принципом та забезпечення якості процесу навчання математики; для формування та розвитку в учнів початкових класів системи математичних знань, що передбачає інтегрування змісту освіти; для розширення вибору навчальних посібників з математики для початкової школи; для надання можливості практичного оволодіння контрольно-оцінними уміннями школярів початкових класів та розвитку їх пізнавальних інтересів у процесі навчання математики.

Методичний посібник побудовано за такими розділами: «Нумерація чисел»; «Арифметичні дії»; «Вирази»; «Геометричний матеріал». Завдання унаочнюють цілісне сприйняття теми, дають змогу зорієнтуватися у виборі й послідовності основних тем занять, доцільних методів навчання і відповідно спланувати освітній процес. Зміст завдань методичного посібника дає змогу організувати самостійний контроль вивченого математичного матеріалу за такими змістовими лініями: «Числа, дії з числами»; «Математичні вирази, рівності, нерівності»; «Просторові відношення, геометричні фігури».

У розділі „Нумерація чисел" практичне застосування завдань посібника спочатку ґрунтується на засвоєнні учнями дошкільного досвіду щодо математичних уявлень, які на елементарному рівні відображають ознаки, властивості та відношення предметів навколишнього світу. Результатом опанування цих уявлень є уміння визначати ознаки та властивості предметів за формою, розміром, кольором, призначенням тощо; порівнювати предмети за однією або кількома ознаками; здійснювати групування, класифікацію предметів; встановлювати найпростіші причиново-наслідкові та просторово-часові зв'язки; лічити предмети порядковими та кількісними числівниками; вживати у мовленні математичні терміни, логічні сполучники та розуміти їх значення; робити елементарні умовиводи; висловлювати прості оцінювальні судження тощо. Реалізація практичного аспекту посібника у формуванні контрольно-оцінних умінь щодо зазначених математичних уявлень відбувається за допомогою таких завдань: „Які предмети зображено", „Порівняй предмети за кольором, розміром, формою", „Скільки всього предметів на малюнках", „Скільки стало предметів", „Скільки залишилося предметів", „Скільки разом предметів" тощо. При правильному виконанні таких завдань учні отримують узор, який зазначено на кожній сторінці цього розділу. Якщо узор не співпадає, то учень повинен знайти помилку у своєму розв'язанні того чи іншого завдання. Тим самим він контролює свої дії, а потім оцінює правильність виконання.

Уявлення про натуральне число формується на основі оперування множинами предметів. Лічба розглядається як встановлення відповідності елементів заданої множини натуральному числу. Вивчення нумерації чисел першого десятка, числа і цифри, склад числа, нумерація чисел в межах двадцяти, принцип позиційного запису числа тощо реалізовано у посібнику через спектр таких завдань: „Познач кількість предметів числом", „Доповни до десяти", „Відшукай правильну відповідь" тощо. Учень виконує ті ж самі операції, що і у попередніх завданнях. При цьому самостійно контролює себе та оцінює.

Учитель початкової школи здатен перетворити методичний посібник – гру на цікаву роботу, наповнити смислами, ідеями, задумами і потім зреалізувати їх у спільних з дітьми діях. Запропонований посібник стане корисним також і молодим учителям початкових класів, що тільки починають свою професійну діяльність. Він полегшує усвідомлення зв'язків, що існують між математичними елементами, явищами, об'єктами, підкаже, які уявлення, переконання щодо контрольно-оцінних умінь слід формувати в учнів початкових класів. Саме тому застосування його буде доречним й у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у ВНЗ з таких основних курсів, як «Методика навчання освітньої галузі «Математика»», «Логіко-дидактична структура початкового курсу математики», «Методика викладання математики у вищій навчальних закладах». Студенти на практичних заняттях можуть розглянути структуру посібника,

його складові частини, методику опрацювання матеріалу за цим посібником тощо.

Будь-яке вміння формується застосуванням знань на практиці, тренуванням. Тож, чим частіше учень буде включений у процес самоконтролю та самооцінки, тим глибшими та системними будуть його знання. Враховуючи те, що одним із провідних принципів організації освітнього процесу в початковій школі є принцип інтеграції, вважаємо, що методичний посібник стане в нагоді вчителям при розробці інтегрованих уроків. На практиці ми переконалися, що цей комплекс виявився ефективним, адже давав змогу вчителю урізноманітнити роботу не тільки на уроках математики, а й здійснити індивідуальний підхід, значно збільшити темп інших уроків, а діти, займаючись удома, змогли своєчасно ліквідувати прогалини в набутих знаннях. Завдяки посібнику було підвищено мотиваційну готовність учнів до удосконалення своєї навчальної діяльності, сформованість настанов на засвоєння системних математичних знань та контрольно-оцінних умінь.

Таким чином, у разі сформованості у молодших школярів контрольно-оцінних умінь, а саме: уміння порівнювати отриманий результат із запланованим; визначати недоліки у предметних знаннях та вміннях і своєчасно коректувати їх; оцінювати якість власної навчальної діяльності; знаходити і виправляти фактичні, логічні й стилістичні помилки; визначати, які судження завжди правильні, а які – тільки за певних умов – приведе до більш якісного засвоєнню математичного матеріалу, що є важливим показником роботи вчителя. Цілеспрямоване формування контрольно-оцінних вмінь є важливою, актуальною і життєво необхідною умовою повноцінності навчання молодших школярів. Реалізація практичного аспекту за допомогою розробленого методичного посібника щодо уміння контролювати та оцінювати результати власної навчальної діяльності, є ще однією умовою успішного оволодіння учнями шкільною математичною наукою, ефективним засобом їхньої навчальної самоосвітньої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронцов А.Б. Педагогическая технология контроля и оценки в учебной деятельности (Система развивающего обучения Д.Б. Эльконина – В.В. Давыдова) /Воронцов Алексей Борисович. – СПб. – 2001. – 236 с.
2. Дусавицкий А.К. Развитие личности в учебной деятельности / А.К. Дусавицкий. – Харьков: ВЦХНУ им. В.Н. Каразина, 2008. – 216 с.
3. Ксензова Г.Ю. Перспективные школьные технологии : учебно-методическое пособие / Г.Ю. Ксензова. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 224 с.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. 1-4 класи. – К. : ВД «Освіта», 2011. – 392 с.
5. Цукерман Г.А. Оценка и самооценка в обучении, построенном на теории учебной деятельности / Г.А. Цукерман // Начальная школа : плюс-минус. – 2001. – № 1. – С. 23-26.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Vorontsov A.B. Pedagogical technology of monitoring and evaluation of training activities (The system of developmental education D.B. Elkonin – V.V. Davydov) / Vorontsov Aleksey Borisovich. – SPb. – 2001. – 236 s.
2. Dusavitskiy A.K. Developmen of personality in educational activity / A.K.Dusavitskiy. – Harkov: VTsHNU im. V.N. Karazina, 2008. – 216 s.
3. Ksenzova G.Yu. Prospective school technology: educational-methodical manual / G.Yu. Ksenzova. – M.: Pedagogicheskoe obschestvo Rossii, 2001. – 224 s.
4. Training programs for secondary teach. inst. Grades 1-4. – K. : VD «OsvIta», 2011. – 392 s.
5. Tsukerman G.A. Assessment and self-assessment in teaching, which built on the theory of learning activities / G.A. Tsukerman //Nachalnaya shkola : plyus-minus. – 2001. – № 1. – S. 23-26.

Lyashova N.N.

The implementation of practical areas of formation control and evaluation skills to elementary school students

Abstract. The article analyzes the main scientific views on the category of monitoring and evaluation, the peculiarities of control and evaluation aspect of learning activities of students, are invited to one of the practical directions for the formation control and evaluation skills to elementary school students in mathematical material.

Keywords: *control and evaluation skills, primary school pupils, educational activity, methodical manual*

Ляшова Н.Н.

Реализация практических направлений формирования контрольно-оценочных умений в учащихся начальной школы

Аннотация. В статье анализируются основные научные взгляды на категорию контроля и оценки, рассмотрены особенности контрольно-оценочного аспекта учебной деятельности учащихся, предлагается один из практических направлений по формированию контрольно-оценочных умений в учащихся начальной школы на математическом материале.

Ключевые слова: *контрольно-оценочные умения, учащиеся начальных классов, учебная деятельность, методическое пособие*